

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 45-1

İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkh)
Prof. Dr. Zekiyüddin Şâban

Notlar ekleyerek tercüme eden: Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez

ISBN: 978-625-7205-27-6

36. Baskı, Nisan 2021, Ankara, 3.000 Adet

İmlâ: Dr. İsa Kayaalp

Grafik Uygulama: Ender Boztürk

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
05.06.1989 tarih ve 257-5 sayılı kararıyla
basılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Baskı: **TDV**
YAYIN MATBAAGİCİLİK TİC. İŞLETMESİ

YAYINEVİ KİTAPBEVİ BASIMEVİ

Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No. 11

Yenimahalle / Ankara

Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312. 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İSLÂM HUKUK
İLMİNİN ESASLARI
(USÛLÜ'L-FIKH)

Prof. Dr. Zekiyüddin Şâban

Notlar ekleyerek tercüme eden

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 19
İKİNCİ BASKI HAKKINDA / 23
YAZARIN ÖNSÖZÜ / 25

GİRİŞ

FIKİH USULÜNE DAİR GENEL BİLGİLER / 31

§: 2. Fıkıh ve Fıkıh Usulünün Tarifi / 31
§: 3. Tariflerin Açıklanması / 33
§: 4. Usulcünün Faaliyet Tarzı / 36
§: 5. Fakihinin Faaliyet Tarzı / 36
§: 6. Usul İlminin Konmasında ve Usul İncelemelerinde Güdülen Gaye / 37
§: 7. Fıkıh Usulünün Doğuşu / 38
§: 8. Fıkıh Usulü Alanındaki İlk Tedvin / 40
§: 9. Mütakellimîn Metodu / 42
§: 10. Hanefiyye Metodu / 42
§: 11. Mütakellimîn Metoduna Göre Yazılmış Usul Kitapları / 48
§: 12. Hanefiyye Metoduna Göre Yazılmış Usul Kitapları / 48

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞER'Î HÜKÜMLERİN DELİLLERİ

(İslâm Hukukunun Kaynakları)

- §: 13. İttifak Edilen Deliller / 55
§: 14. İhtilâf Konusu Olan Deliller / 57
§: 15. Bütün Delillere Ait Ortak Bilgiler / 57

I. KİTAP / 63

- §: 16. Kitâb'ın Tarifi / 63
§: 17. Kitabın Özellikleri / 64
§: 18. Mütevâtir Olmayan Kıraatin Kaynak Olarak Kabul Edilip Edilemeyeceği Hususunda İmamların İhtilâfı / 68
§: 19. Mütevâtir Olmayan Kıraatin Kaynak Sayılıp Sayılmayacağı Konusundaki İhtilâfın Pratik Sonucu / 69
§: 20. Kur'an'ın Nüzûlü, Tedvini ve Cem'i / 69
§: 21. Kur'an'ın Kısım Kısım İndirilmesinin Hikmeti / 69
§: 22. Kur'an Nasıl Cem' Edildi? / 70
§: 23. Mushaf-ı Osmânî / 73
§: 24. Mushaf-ı Osmânî'nin Yazılışında İzlenen Yol / 76
§: 25. Mushafın Noktalanması ve Harekelenmesi / 78
§: 26. Kitabın Kaynak Değeri ve Kaynaklar Arasındaki Yeri / 79
§: 27. Kitabın Hükümlere Delâleti / 80
§: 28. Kitabın Hükümleri Beyan Edişi (Açıklayış Şekilleri) / 81
§: 29. Kitabın Hükümleri Açıklayış Üslûbu / 83

II. SÜNNET / 91

- §: 30. Sünnetin Tarifi / 91
§: 31. Sünnetin Nevileri / 92
§: 32. Yapısı Bakımından Sünnetin Nevileri / 92
§: 33. Kavlı Sünnet (السُّنَّةُ الْقَوْلِيَّةُ) / 92
§: 34. Fiilî Sünnet (السُّنَّةُ الْفِعْلِيَّةُ) / 39
§: 35. Takrîr Sünnet (السُّنَّةُ التَّقْرِيرِيَّةُ) / 39
§: 36. Takrîr Sünnetin Nevileri / 93
§: 37. Hanefîler'e Göre Rivayet Açısından Sünnetin Nevileri / 96
§: 38. Mütevâtir Sünnet (السُّنَّةُ الْمُتَوَاتِرَةُ) / 96
§: 39. Mütevâtirin Nevileri / 96
§: 40. Mütevâtir Sünnetin Hükümü / 98
§: 41. Meşhur Sünnet (السُّنَّةُ الْمَشْهُورَةُ) / 98
§: 42. Mütevâtir Sünnet ile Meşhur Sünnet Arasındaki Fark / 98

- §: 43. Meşhur Sünnetin Hükümü / 98
§: 44. Âhâd Sünnet (سُنَّةُ الْأَحَادِ) / 99
§: 45. Ahâd Sünnetin Hükümü / 99
§: 46. Hanefîlerin Dışındaki Bilginlere Göre Rivayet Açısından Sünnetin Nevileri / 99
§: 47. Sübût ve Delâlet Yönlerinden Kitap ile Sünnet Arasında Bir Mukayese / 100
§: 48. Sünnetin Kaynak Değeri / 101
§: 49. Sahâbenin Âhâd Haberlerle Amel Konusunda Takip Ettikleri Metotlar / 105
§: 49/a. Âhâd Sünnetin Kaynak Değerine İtirazlar ve Sahâbenin Bu Konudaki Metodlarına Bir Bakış / 109
§: 50. Mezhep İmamlarının Âhâd Haberlerle Ameldeki Metotları / 112
§: 51. Hanefîler'in Metodu / 113
§: 52. Hanefî Usulcülerin Metodu Hakkındaki Görüşümüz / 117
§: 53. Mâlikîler'in Metodu / 118
§: 54. Şâfiîler'in Metodu / 120
§: 55. Hanbelîler'in Metodu / 121
§: 55/a. Mezheplerin Metotları Hakkında Bir Değerlendirme / 122

SÜNNETİN KİTABA GÖRE YERİ / 123

- §: 56. Kaynaklık Vasfı Açısından Sünnetin Kitaba Göre Yeri / 123
§: 57. Gerek Kur'an Gerekse Sünnette Yer Alan Hükümler Açısından Sünnetin Kitaba Göre Yeri / 125

HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİ / 129

- §: 58. Hz. Peygamber'in Fiillerinin Kısımları / 129

III. İCMÂ / 135

- §: 59. İcmânın Tarifi / 135
§: 60. İcmânın Sözlük Anlamı / 135
§: 61. İcmânın Usûl'î-Fıkh İlmindeki Terim Anlamı / 136
§: 62. İcmânın Gerçekleşmesinin Şartları / 136
§: 63. İcmânın Nevileri / 137
§: 64. Sarih İcmâ / 138
§: 65. Sükûtî İcmâ / 138
§: 66. Sükûtî İcmânın Şartları / 138

İCMÂNIN KAYNAK DEĞERİ / 139

- §: 67. Sarih İcmânın Kaynak Değeri / 139
§: 68. Cumhuriyetin Delilleri / 142
§: 69. Nâzzâm ve Onun Görüşünde Olanların Delilleri / 143
§: 70. Sükûti İcmânın Kaynak Değeri / 145
§: 71. İcmânın Gerçekleşmesinin Mümkün Olup Olmadığı / 147
§: 72. İmam Ahmed b. Hanbel'in İcmâ Hakkındaki Görüşünün Belirlenmesi / 153
§: 73. Fıkıh Kitaplarında Nakledilen İcmâların Usul İlmindeki İcmâ Anlayışına Uyup Uymadığı / 154

İCMÂNIN SENEDİ / 156

- §: 74. "Sened" in Tarifi / 156
§: 75. Senedin Lüzumu / 156
§: 76. İcmâ için Senet Olabilecek Deliller / 156
§: 77. Usulcülerin Kıyasın Senet Olup Olamayacağı Hususundaki İhtilâfı / 157
§: 78. Maslahat-ı Mürselenin İcmâ için Senet Olup Olamayacağı / 159
§: 79. Maslahat Düşüncesine Dayanan İcmânın Hükümü / 161

IV. KIYAS / 165

- §: 80. Kıyasın Tarifi ve Kıyasa Örnekler / 165
§: 81. Kıyasın Hüccet Değeri / 169
§: 82. Cumhuriyetin Delilleri / 169
§: 83. Nazzâm ve Onun Görüşünde Olanların Delilleri / 177
§: 84. Kıyasın Rükünleri / 181
§: 85. Kıyasın Şartları / 181
§: 86. Ashın Hükümü ile İlgili Şartlar / 181
§: 87. Fer' ile İlgili Şartlar / 189
§: 88. İletinin Tarifi / 193
§: 89. Usulcülerin Terminolojisinde "İlet" / 194
§: 90. Usulcülere Göre "Hikmet" in Anlamı / 195
§: 91. Usulcülerin Kıyasta Hükümlerin Neye Göre Ta'lil Edilebileceğine Dair Görüşleri / 195
§: 92. Usulcülerin Kıyasta Ta'lilin Neye Göre Yapılacağı Hususundaki Görüşlerinin Tartışılması / 198
§: 93. Kıyasın İletinin Konusundaki Görüşümüz / 205
§: 94. İlet ile İlgili Şartlar / 206
§: 95. İletinin Belirleme Metotları / 208
§: 96. Birinci Metot: İletinin Kitap ve Sünnet Naslarından

- Araştırmak / 208
- §: 97. İkinci Metot: İletî İcmâda Araştırmak / 212
- §: 98. Üçüncü Metot: İlet ile Hüküm Arasındaki “Uygunluğu” Araştırmak / 212
- §: 99. “Münasip” (Uygun) Vasfın Kısımları / 213
- §: 100. “Uygunluğu Araştırma” Metodunun Önemi / 215
- §: 101. Tahrîcû'l-menât / 218
- §: 102. Tenkîhu'l-menât / 218
- §: 103. Tahkîku'l-menât / 220

V. MESÂLİH-i MÜRSELE

Mesâlih-i Mürselenin Tarifi / 221

- §: 104. Giriş / 221
- §: 105. Mesâlih-i Mürselenin Tarifi / 224
- §: 106. Mesâlih-i Mürselenin Hüccet Olup Olmadığı / 224
- §: 107. Mesâlih-i Mürseleye Göre Hüküm Vermenin Şartları / 225
- §: 108. Mesâlih-i Mürseleyi Hüccet Kabul Edenlerin Delilleri / 227
- §: 109. Mesâlih-i Mürseleyi Hüccet Kabul Etmeyenlerin Delilleri / 230
- §: 110. Mesâlih-i Mürselenin Önemi / 233
- §: 111. Mesâlih-i Mürselenin Kıyas ile Karşılaştırılması / 233

VI. İSTİHSÂN / 235

- §: 112. Giriş / 235
- §: 113. (a) Kıyas Kelimesinin Terim Anlamları / 235
- §: 114. (b) “Asl” Kelimesinin Kullanıldığı Anlamlar / 237
- §: 115. (c) Bilginlerin İstihsan Konusunda İhtilâfa Düşmelerinin Gerçek Sebebi / 237
- §: 116. İstihsanın Tarifi / 239
- §: 117. İstihsanın Çeşitleri / 240
- §: 118. Birincisi: Nas Sebebiyle İstihsan / 241
- §: 119. İkincisi: İcmâ Sebebiyle İstihsan / 244
- §: 120. Üçüncüsü: Zaruret ve İhtiyaç Sebebiyle İstihsan / 245
- §: 121. Dördüncüsü: Kapalı Kıyas Sebebiyle İstihsan / 247
- §: 122. Beşincisi: Örf Sebebiyle İstihsan / 251
- §: 123. Altıncısı: Maslahat Sebebiyle İstihsan / 252
- §: 124. İstihsanın Hüccet Değeri / 255
- §: 125. İstihsanın Mesâlih-i Mürsele ile Karşılaştırılması / 256

VII. ÖRF / 259

- §: 126. Örfün Anlamı / 259
- §: 127. Örfün Kaynak Değeri / 260

- §: 127/a) Örfün Geçerlilik Şartları / 262
§: 128. Örfün Değişmesiyle Hükümlerin Değişmesi / 265

VIII. SEDD-i ZERÂYİ' / 269

- §: 128/a. "Sedd-i Zerâyi"'in Tarifi / 269
§: 128/b. Kötülüğe Yol Açması Bakımından Câiz Fiillerin Nevileri / 270
§: 128/c. Sedd-i Zerâyiin Hüccet Değeri / 273
§: 128/d. Sedd-i Zerâyi' ve Mesâlih-i Mürsele / 274
§: 128/e. Sedd-i Zerâyiin Önemi / 275

IX. ŞER'U MEN KABLENÂ / 277

- §: 129. Şer'u Men Kablenâ'nın Anlamı / 277
§: 130. Şer'u Men Kablenâ İçinde Mütalaa Edilecek Hükümlerin Kısımları / 277
§: 131. Şer'u Men Kablenâ'nın Kitap ve Sünnetin Kapsamında Düşünülmesi Gereği / 281

X. SAHÂBÎ KAVLÎ / 283

- §: 132. Sahâbî'nin Tarifi / 283
§: 133. Sahâbî Kavlinin Hüccet Olup Olmadığı Hususunda Bilginlerin Görüşleri / 284
§: 134. Tercihe Şayan Olan Görüş / 286

XI. İSTİSHAP / 289

- §: 135. İstishabın Tarifi / 289
§: 136. İstishabın Nevileri / 290
§: 137. İstishap Yeni Bir Hüküm Ortaya Koymaz / 293
§: 138. İstishap Delillerin Sonucusudur / 293
§: 139. İstishap Üzerine Bina Edilmiş Fıkhî Prensipler / 293

İKİNCİ BÖLÜM

ŞER'İ DELİLLERDEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER / 299

I. HÜKÜM ve KISIMLARI / 301

- §: 140. Şer'î Hükümün Kısımları / 302
§: 141. Usulcülere Göre Teklif Hükümün Tarifi / 302
§: 142. Usulcülere Göre Vaz'î Hükümün Tarifi / 303
§: 143. Fakihlere Göre Teklif Hükümün Tarifi / 305
§: 144. Fakihlere Göre Vaz'î Hükümün Tarifi / 305
§: 145. Teklif Hüküm ile Vaz'î Hüküm Arasındaki Fark / 306

TEKLİFİ ve VAZ'İ HÜKÜMLERİN NEVİLERİ

TEKLİFİ HÜKÜMLER / 311

- §: 146. Teklifî Hükümün Nevileri / 311
§: 147. Talebin Olumlu-Olumsuz Oluşu ve Bağlayıcı Olup Olmaması
Açısından Teklifî Hükümün Nevileri / 311

1. VÂCİP / 313

- §: 148. Vâcibin Tarifi / 313
§: 149. Vâcibin Hükümü / 313
§: 150. Hanefîler'e Göre Vâcip ve Farzın Tarifi / 313
§: 151. Vâcibin Kısımları / 315
§: 152. Birinci Taksim: Edâ edileceği vakit açısından / 315
§: 153. Mutlak Vâcibin Tarifi / 315
§: 154. Mutlak Vâcibin Hükümü / 315
§: 155. Mukayyet Vâcibin Tarifi / 316
§: 156. Mukayyet Vâcibin Nevileri / 316
§: 157. İkinci taksim: Miktarının belirli olup olmaması
açısından / 318
§: 158. Muhaddet Vâcibin Tarifi / 318
§: 159. Muhaddet Vâcibin Hükümü / 318
§: 160. Gayri Muhaddet Vâcibin Tarifi / 318
§: 161. Gayri Muhaddet Vâcibin Hükümü / 319
§: 162. Üçüncü taksim: İfa etmesi istenen kişi (mükellef)
açısından / 319
§: 163. Aynî Vâcibin Tarifi / 320
§: 164. Aynî Vâcibin Hükümü / 320
§: 165. Kifâî Vâcibin Tarifi / 320
§: 166. Kifâî Vâcibin Hükümü / 320
§: 167. Dördüncü taksim: İstenen fiilin belirli olup olmaması
açısından / 321
§: 168. Muayyen Vâcibin Tarifi / 321
§: 169. Muayyen Vâcibin Hükümü / 321
§: 170. Muhayyer Vâcibin Tarifi / 321
§: 171. Muhayyer Vâcibin Hükümü / 322

2. MENDUP / 323

- §: 172. Mendubun Tarifi / 323
§: 173. Mendubun Kısımları / 324

3. HARAM / 326

- §: 174. "Haram"ın Tarifi / 326
§: 175. Haramın Nevileri / 327

§: 176. Birinci nevi: Li-zâtihi Haram / 327

§: 177. Li-zâtihi Haramın Hükümü / 327

§: 178. İkinci nevi: Li-gayrihi Haram / 327

§: 179. Li-gayrihi Haramın Hükümü / 328

4. MEKRUH / 329

§: 180. Mekruhun Tarifi / 329

§: 181. Mekruhun Hükümü / 330

§: 182. Hanefiler’de “Haram” ve “Mekruh” Terimleri / 330

§: 183. Haramın Hükümü (Hanefiler’de) / 331

§: 184. Mekruh ve Nevileri (Hanefiler’de) / 331

5. MUBAH / 333

§: 185. Mubahın Tarifi / 333

§: 186. Mubahın Hükümü / 334

§: 187. Talebin Genel Olup Olmaması Açısından “Teklif Hüküm”ün Nevileri / 334

AZİMET ve RUHSAT / 335

§: 188. Azîmetin Tarifi / 335

§: 189. “Ruhsat”ın Tarifi / 335

§: 190. Ruhsatın Nevileri / 336

VAZ’İ HÜKÜMLER / 343

§: 191. Vaz’î Hükümün Nevileri / 343

1. SEBEP / 343

§: 192. Sebebin Tarifi / 343

§: 193. Sebep ile İllet Arasındaki Fark / 345

§: 194. Sebebin Nevileri / 345

2. RÜKÛN / 348

§: 195. Rükûnün Tarifi / 348

3. ŞART / 349

§: 196. Şartın Tarifi / 349

§: 197. Rükûn ile Şart Arasındaki Fark / 349

§: 198. Şartın Nevileri / 349

§: 199. Ca’lî Şart / 351

4. MÂNİ’ / 352

§: 200. Mâniin Tarifi / 352

§: 201. Mâniin Nevileri / 352

5. SIHHAT-FESAT-BUTLÂN / 354

- §: 202. Sıhhatin Anlamı / 355
§: 203. İbadetlerde Butlân ve Fesadın Anlamı / 355
§: 204. Muâmelâtta Butlân ve Fesadın Anlamı / 355

II. el-HÂKİM / 357

- §: 204/a. “Hâkim”in Tarifi / 357
§: 204/b. Hüsün ve Kubuh Teorisi / 358

III. el-MAHKÛM FÎH

(Hükme Konu Olan Fiiller) / 365

- §: 205. “Mahkûm fih”in Tarifi / 365
§: 206. Mahkûm fih’in Şartları / 366
§: 207. Birinci şart: Fiilin mükellef tarafından tam olarak bilinebilmesi gerekir / 366
§: 208. İkinci şart: Fiilin mükellefin gücü dahilinde olması, hem yapmaya hem de yapmamaya muktedir olması gerekir / 366
§: 209. Meşakkatli İşler / 370
§: 210. Meşakkatin Nevileri / 370
§: 211-214. Mahkûm Fihin Kısımları / 374

IV. el-MAHKÛM ALEYH

(Hükümün Muhatabı / Mükellef) / 381

- §: 215. “Mahkûm Aleyh”in Tarifi / 381
§: 216. Mükellefiyetin Temel Şartı / 381
§: 217. Ehliyet ve Kısımları / 384
§: 218. Ehliyetin Tarifi / 384
§: 219. Vücüb Ehliyeti / 384
§: 220. Edâ Ehliyeti / 385
§: 221. Ehliyet Arızaları (Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Durumlar) / 388
§: 222. Cünûn (Akıl Hastalığı) / 388
§: 223. Ateh (Akıl Zayıflığı) / 389
§: 224. Sefeh (Harcamalarda Tedbirsizlik) / 390
§: 225. Sükr (Sarhoşluk) / 391
§: 226. “İkrah” / 392
§: 227. İkrahm Çeşitleri / 393
§: 228. İkrahm Söz ve Fiillere Etkisi / 394

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAKLARDAN HÜKÜM ÇIKARMA (İSTİNBAT)

METOTLARI / 399

§: 229. Mânaya Göre Lafzın Tâbi Tutulduğu Ayırım / 402

BİRİNCİ AYIRIM

VAZOLUNDUĞU MÂNA BAKIMINDAN LAFIZ / 404

§: 230. Vazolunduğu Mana Bakımından Lafız / 404

1. HÂS (الْحَاصُّ) / 405

§: 231. Hâsın Tarifi / 405

§: 232. Hâsın Delâleti / 405

§: 233. Hâsın Kat'liğinden Maksat / 406

§: 234. Hâsın Delâletine Dayanan Bazı Fıkhî Meseleler / 407

§: 235. Hâsın Nevileri / 410

A) MUTLAK ve MUKAYYET / 411

§: 236. Mutlakın Mânası / 411

§: 237. Mukayyedin Mânası / 411

§: 238. Mutlakın Hükümü / 411

§: 239. Mukayyedin Hükümü / 413

§: 240. Mutlakın Mukayyede Hamli / 415

§: 241. Sebepde İtlak ve Takyid / 415

§: 242. Hükümde İtlak ve Takyid / 417

§: 243. Hüküm ve Sebebin Bir Olması / 417

§: 244. Hükümlerin ve Sebeplerin Farklı Olması / 420

§: 245. Hükümlerin Farklı, Sebebin Bir Olması / 421

§: 246. Hükümün Bir, Sebeplerin Farklı Olması / 422

B) EMİR / 425

§: 247. Emrin Mânası / 425

§: 248. Emrin Delâleti / 426

§: 249. Şer'î Emirlerin Delâletinde Bilginlerin İhtilâfının İstinbata (Hüküm Çıkarma) Etkisi / 428

§: 250. İslâm Hukukçularının Borç İlişkinin Yazıya Geçirilmesi, Borç veya Alım-Satım İçin Şahit Tutulması Konusundaki İhtilâfı / 429

§: 251. Yasak ve Haram Kılmadan Sonra Gelen Emir / 433

§: 252. Emrin, Me'mûrun Bihin Tekrarına Delâleti / 435

§: 253. Emrin Fevre ve Terâhîye Delâleti / 436

C) NEHİY / 439

§: 254. Nehyin Mânası / 439

- §: 255. Nehyin Delâleti / 440
§: 256. Nehyin “Tekrar”a ve “Fevr”e Delâleti / 441
§: 257. Nehyin İbadetlere ve Muâmelâta Etkisi / 442

2. ÂM (الْأَمُّ) / 449

- §: 258. Âmmın Tarifi / 449
§: 259. Umum İfade Eden Lafızlar / 449
§: 260. Âmmın Tahsisi / 452
§: 261. Cumhura Göre Tahsis / 453
§: 262. Cumhura Göre Muhassısın Kısımları / 454
§: 263. Müstakil Muhassıs / 454
§: 264. Gayri Müstakil Muhassıs / 456
§: 265. Hanefîler’e Göre Tahsis / 458
§: 266. Hanefîler’e Göre Muhassısın Kısımları / 458
§: 267. Âmmın Delâleti / 458
§: 268. Âmmın Delâleti Konusundaki İhtilâfın Pratik Sonucu / 460
§: 269. Özel Bir Sebebe Binaen Vârit Olan Âm / 464

3. MÜŞTEREK (الْمُشْتَرِكُ) / 467

- §: 270. Müşterekin Tarifi / 467
§: 271. Müşterekin Ortaya Çıkış Sebebi / 467
§: 272. Müşterekin Hükümü / 468

İKİNCİ AYIRIM / 473

- §: 272/a. Kullanıldığı Mâna Bakımından Lafız / 473

ÜÇÜNCÜ AYIRIM / 477

Mânaya Delâletinin Açıklığı / 477
ve Kapalılığı Bakımından Lafız / 477

- §: 273. Hanefîler’e Göre Açıklık (وُضُوحٌ) Bakımından Lafzın Nevileri / 478

1. ZÂHİR (الظَّاهِرُ) / 478

- §: 274. Zâhirin Tarifi ve Örnekleri / 478
§: 275. Zâhirin Hükümü / 479

2. NAS (النَّصُّ) / 481

- §: 276. Nassın Tarifi ve Örnekleri / 481
§: 277. Nassın Hükümü / 481

3. MÜFESSER (الْمُفَسِّرُ) / 482

- §: 278. Müfesserin Tarifi ve Örnekleri / 482
§: 279. Müfesserin Hükümü / 482

4. MUHKEM (الْمُحْكَمُ) / 484

- §: 280. Muhkemin Tarifi ve Örnekleri / 484
§: 281. Muhkemin Hükümü / 485
§: 282. Zâhirin Nas ile Teâruzu / 485
§: 283. Nassın Müfesser ile Teâruzu / 486
§: 284. Muhkemin Nas ile Teâruzu / 487
§: 285. Hanefiler'in Dışındakilere Göre Açıklık (وُضُوحٌ) Bakımından Lafzın Nevileri / 487

TEVİL (التَّوِيلُ) / 489

- §: 286. Tevilin Manası / 489
§: 287. Tevilin Şartları / 489
§: 288. Tevilin Nevileri / 489
§: 289. Hanefiler'in Tevillerinden Örnekler / 491
§: 290. Birinci Örnek / 491
§: 291. İkinci Örnek / 493
§: 292. Üçüncü Örnek / 493
§: 293. Hanefiler'e Göre Kapalılık (عَمَلَةٌ) Bakımından Lafzın Nevileri / 496

1. HAFÎ (الْحَفِيُّ) / 496

- §: 294. Hafînin Mânası ve Örnekleri / 496
§: 295. Hafînin Hükümü / 498

2. MÜŞKİL (الْمُشْكِلُ) / 500

- §: 296. Müşkilin Tarifi ve Örnekleri / 500
§: 297. Müşkilin Hükümü / 502

3. MÜCMEL (الْمُجْمَلُ) / 503

- §: 298. Mücmelin Tarifi / 503
§: 299. Mücmelin Nevileri / 503
§: 300. Mücmelin Hükümü / 504

4. MÜTEŞÂBİH (الْمُتَّشَابِه) / 506

- §: 301. Müteşâbihin Tarifi / 506
§: 302. Müteşâbihin Hükümü / 507
§: 302/a. Hanefîler'in Dışındakilere Göre Kapahlık (الْخَفَاءُ) Bakımından Lafzın Nevileri / 507

DÖRDÜNCÜ AYRIM

Mânaya Delâletinin
Şekli Bakımından Lafız / 509

1. İBÂRENİN DELÂLETİ (دَلَالَةُ الْبَيَانَةِ) / 510

- §: 303. İbarenin Delâleti ve Örnekleri / 510

2. İŞÂRETİN DELÂLETİ (دَلَالَةُ الْإِشَارَةِ) / 512

- §: 304. İşâretin Delâleti / 512
§: 305. İşâretin Delâletinin Nevileri / 512

3. NASSIN DELÂLETİ (دَلَالَةُ النَّصِّ) / 517

4. İKTİZÂNIN DELÂLETİ (دَلَالَةُ الْإِقْتِضَاءِ) / 520

- §: 307. İktizânın Delâleti ve Örnekleri / 520
§: 308. Bu Delâletlerin Hükümleri / 523
§: 309. Hanefîler'in Dışındakilere Göre Delâletin Nevileri / 526
§: 310. Delâletü'l-mantûk / 526
§: 311. Delâletü'l-Mefhûm / 526
§: 312. Mefhûmü'l-muvâfaka / 526
§: 313. Mefhûmü'l-Muhâlefe ve Çeşitleri / 527
§: 314. Mefhûm-i Muhâlif ile Amel Etmenin Şartları / 530
§: 315. Mefhûm-i Muhâlifin Hüccet Sayılıp Sayılamayacağı Hususunda Usulcülerin Görüşü / 532

HÜKÜMLERİN GAYELERİ / 534

- §: 316. İslâm Hukukunun Ana Gayeleri / 534
§: 317. Makâsıd'ın Nevileri / 535
§: 318. Bu Maksatların Tamamlayıcısı Olan Kurallar (الْمُتَمِّمَاتُ، الْمَكْمَلَاتُ) / 538
§: 319. Şer'î Hükümlerin Makâsıd Açısından Tertibi / 539

DELİLLERİN TEÂRUZU / 542

- §: 320. Şer'î Delillerin Teâruzu (Çatışması) / 542
§: 321. Teâruzu Gidermede İzlenecek Metot / 543
§: 322. Naslar Arasındaki Teâruzunun Giderilmesi / 543
§: 323. Kıyaslar Arasındaki Teâruzun Giderilmesi / 547

NESİH / 548

- §: 324. Nesh'in Tarifi / 548
§: 325. Neshin Hikmeti / 549
§: 326. Nesh ile Tahsis Arasındaki Fark / 553
§: 327. Neshin Konusu / 553
§: 328. Birbirini Neshedip Edemeyen Deliller / 554
§: 329. Neshi Bilme Yolları / 559
§: 330. Neshin Zamamı / 560

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İÇTİHAD ve TAKLİT / 563

- §: 331. İctihadın Tarifi / 563
§: 332. İctihadın Nevileri / 563
§: 333. Mutlak İctihadın Şartları / 564
§: 334. Mukayyet İctihadın Şartları / 569
§: 335. İctihat Belirli Bir Zamanla Sınırlanmaz / 569
§: 336. İctihat Kapısının Kapalı Olduğu İddiası
ve Bu İddiannın Sebebi / 570
§: 337. Günümüzde İctihadın Mümkün Olup Olmadığı / 570
§: 338. İctihadın Câiz Olduğu ve Câiz Olmadığı Konular / 571
§: 339. İctihadın Hükmü / 574
§: 340. İctihadın Değişmesi ve Bunun Ortaya Çıkaracağı Sonuç / 575

TAKLİD / 578

- §: 341. Taklidin Mânası / 578
§: 342. Taklidin Hükmü / 578
§: 343. Belirli Bir Mezhebe Bağlanmanın Zorunlu Olmayışı / 580

İNDEKS / 583

SÖZLÜK / 597

SUNUŞ

Öteden beri insanlığın hukuk ve hukuk kuralları üzerinde zihin yormasına karşın, hukuku ilk defa bir “ilim” olarak ele alma şerefinin müslüman bilginlere ait olduğu hususuna, değerli araştırmacı Prof. Dr. Muhammed Hamidullah’ın birçok konferans ve yayınında ısrarla işaret ettiği bilinmektedir. Gerçekten, hukuk felsefesi ve hukuk metodolojisinin pek çok meselesini kendisine konu edinerek dünya hukuk literatürü içinde orijinal bir tür olarak yerini alan “usûlü’l-fıkh”, İslâm ilimleri arasında da çok seçkin bir mevkiye sahiptir.*

Değişik ülkelerin üniversitelerinde İslâm hukuku öğretimi görevini üstlenmiş değerli ilim adamı Prof. Dr. Zekiyüddin Şâban’ın, dil, üslûp ve metot açısından klasik fıkıh usulü eserlerinin taşıdığı zorlukları dikkate alarak, fıkıh usulünün konularını ana hatlarıyla, kolay bir üslûpla ve bol örnekle tanıtmayı hedefleyen elinizdeki eserini Türkçe’ye kazandırmayı faydalı bulduk.

* Müslüman bilginlerin Batı dünyasına oranla çok erken bir dönemde bu meseleleri ilmi bir disiplin oluşturacak tarzda ele alabilmeleri açısından Kur’an ve Sünnet naslarının taşıdığı özellik ve fıkıh usulünün tarihî seyri içinde kendisinden beklenen verimi yitirdiği hususunda bazı değerlendirmeler için bk. Dönmez, İbrahim Kâfi, “İslâm Hukukunda Müctehidin Nasslar Karşısındaki Durumu ile Modern Hukuklarda Hâkimin Kanun Karşısındaki Durumu Arasında Bir Mukayese”, XVII. İslâm Düşüncesi Semineri’ne (Konstantin, Cezayir, Temmuz 1983) sunulmuş tebliğ, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, s. 23-51, İstanbul 1986.

İlk bakışta dikkatimizi çeken bazı yerlerde hatırlatıcı notlar koymakla beraber, prensip olarak eseri olduğu gibi dilimize aktarmaya çalıştık; örnekleme veya değerlendirmelerde katılmadığımız her nokta için kayıt koymadık.

Esasen, orijinal bir ilmî disiplin olan fıkıh usulünün günümüzde bilinen ilmi disiplinlerden birinin adı ile eşitlenerek tanıtılması onun mahiyetini tam olarak yansıtamayacağı için, biz kitaba “İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-fıkh)” başlığını koymayı tercih ettik.**

Kitabın öğretici özelliği de dikkate alınarak, tercümede, âyetlerin, kavli sünnetlerin, terimlerin ve kuralların Arapça asıllarına da yer verilmiş, gerekli görülen yerlerde tekrardan kaçınılmıştır.

Kitapta geçen âyetlerin Kur’ân-ı Kerîm’deki yerleri ile hadislerin kaynakları -az sayıdaki istisnalar bir yana- tarafımızdan tespit edilip gösterilmiştir. *Kütüb-i Sitte, Sünen-i Dârimî*, İmam Mâlik’in *Muvatta’ı* ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned’i* ile Zeyla’ın *Nasbû’r-râye li tahrîci ehâdisi’l-Hidâye* (Mısır 1973, 3. baskı) isimli eserine yapılan atıflar (“Mütercim” kaydı olmaksızın) tarafımızdan konmuştur. Diğer kaynaklara yapılan atıflar ise (“Mütercim” kaydı bulunmayanlarda) yazara aittir.

Diğer âmillerin yanı sıra, mâna ile hadis rivayeti ve nakli hususunda bilgilerin -genel olarak- toleranslı bir tavır takınmış olmalarından ötürü, fıkıh ve fıkıh usulü eserlerindeki birçok hadis, lafız ve ibare bakımından hadis kitaplarındakilerden farklılıklar taşımaktadır. İşte tercümede, yazarın verdiği hadis metinlerinde değişiklik yapma yönüne gidilmediği için ve -yukarıda belirtilen ihtiyaca binaen- kavli sünnetlerin Arapça asılları da verildiğinden, hadis kaynaklarına atıfta bulunulurken lafız farklılıklarına dair sık sık not koyma ihtiyacı ile karşılaşmıştır.

Bazı terimleri dipnotlarda kısaca açıklamamızın yanı sıra, kitabın sonuna okuyucuya yardımcı olmak üzere bir de küçük sözlük eklemiştir bulunuyoruz. Şu kadar var ki kitapta geçen terimlerin büyük çoğunluğu kitabın asıl konularını oluşturduğu için, sona

** “İslâm Hukukunun Esasları” denmediğine dikkat edilmelidir.

eklenen sözlüğe, sadece metinde ve dipnotlarda özel olarak açıklanmayan terim ve kelimeler alınmıŐtır. Zira okuyucu, diğer terim ve kelimeler için dizinden faydalanabilecektir.

Bu mütevazi çalıŐmamızın, konuyla ilgilenenlere faydalı olmasını Yüce Allah'tan dileriz.

İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ